

др Данило Н. Баста,
ванредни професор Правног факултета у Београду

ТРИ КОРИФЕЈА НАУЧНЕ МИСЛИ НА ПРАВНОМ ФАКУЛТЕТУ У БЕОГРАДУ

Указана ми је велика и незаслужена част да у овој реткој, драгоцености и свечаној прилици, када наш Факултет прославља век и по свога постојања, кажем неколико речи о тројници његових знаменитих професора и гласовитих представника научне мисли која је на њему негована. То су Тома Живановић, Ђорђе Тасић и Слободан Јовановић. Чини ме срећним што о овим великанима могу да говорим у духовном заједништву са Нестором наше правне мисли, професором Божидаром С. Марковићем, непосредно продужавајући оно што је он управо рекао, као и у мисаоном сродству с мојим драгим и поштованим филозофским учитељем, професором Михаилом Ђурићем, чија се предстојећа реч сигурно очекује с великим нестрпљењем.

За нит-водиљу и мисао-опомену узимам став Димитрија Матића: "Право је слобода, и обратно: слобода је право".

1. *Тома Живановић* је, радећи у области кривичног права, доспео до правне филозофије. И не само да је до ње доспео, него је изградио читав систем правне филозофије коју је назвао синтетичком. У целокупном његовом научном делу, кривично право и правна филозофија заузимају равноправан положај. Живановић је подједнако познат као кривичноправни писац и као правни филозоф. Онај ко би покушао да даде предност било једноме, било другоме, тешко да би за тај наум нашао довољно ваљаних разлога. У историји наше правне мисли Живановић остаје забележен како по својим учинцима у кривичноправним наукама, тако и по својим дометима у правној филозофији.

Ако би се тражила нека особина која у претежној мери даје печат Живановићевој научној делатности, била би то, по свој прилици, његова доследна систематичност, безмало нагон за систематизацијом. Сређивање, раздеобу и груписање појмова вршио је с пуно логичког умећа и до крајњих граница, стварајући тако зграду систематског, у себи усклађеног кривичног права, односно правне филозофије. По томе Живановић, изгледа, нема премца у целој нашој правној науци и правној филозофији.

Уз име Тома Живановића иде једна крупна новина коју је унео у теорију кривичног права и тако јој дао нов правац и поставио је на нове основе. Као што је знано, то је трипартиција, односно трodelна подела

кривичног права. Живановић је био међу првима, ако не и први, који је у светској науци кривичног права одлучно и бескомпромисно, али не мање аргументовано и уверљиво, одбацио класичну бипартитну поделу, наставши у њој низ недостатака и назвавши је "традиционалном заблудом" кривичног права. До Живановића, кривично право је почивало на два основна појма и института, на кривичном делу и казни. Живановић је одважно увео трећи основни правни појам и институт, појам кривца, и на тај начин извршио ревизију самих темеља и систематике кривично-правне науке. Не треба посебно истицати да је он тиме кривично право већма отворио према другим (и неправним) наукама, омогућавајући истовремено његову већу хуманизацију.

Колико је Живановић био систематичар, толико је био и синтетичар. У ствари, посао систематисања увек је вршио зарад синтетисања. Та одлика његовог научно-филозофског поступка нашла је своју најбољу потврду у његовој правној филозофији, која с пуним оправдањем носи име синтетичке. У питању је Живановићев широко постављен и успешно довршен *Систем синтетичке правне филозофије* (1921, 1951, 1959).

Синтетичка правна филозофија коју Живановић има у виду представља необично сложену и разгранату духовну творевину. То је логичка конструкција доследно изграђена помоћу метода генерализујуће апстракције. Остварена је с циљем да систематско-синтетички обухвати цео правни феномен и знање о њему. Али, упркос сложености, која каткад одаје утисак замршености, Живановићева правна филозофија ипак почива на неколико основних претпоставки од којих полази и даље се развија. С обзиром на своје полазиште, она је, дакле, крајње јасна и једноставна. То полазиште чини Живановићево увиђање и повлачење разлике између права, на једној, и правне науке, на другој страни. Као предмет проучавања јавља се не само право, него и правна наука. Отуда постоје правна наука и наука о правној науци. С том разликом на уму, Живановић конструише и своју правну филозофију чија је водећа идеја - идеја њене двоврсности, поделе на филозофију права и филозофију правних наука. Оно што он жели и за чим тежи, то није правна филозофија у уобичајеном значењу те речи. Штавише, код Живановића, строго узев, и није више реч о правној филозофији у устаљеном смислу, јер тај назив није довољан да обухвати све оно што он подразумева под њеним предметом (право и правне науке). Отуда атрибут "синтетичка", чије је увођење - ваља запазити - двоструко оправдано: како с обзиром на Живановићев *поступак*, тако и с обзиром на предметни *опсег* његове правне филозофије.

У целини узев, реч је о правно-филозофском систему замишљеном тако да пружи општу, целовиту, заокружену и складну слику правног феномена у свим његовим видовима и димензијама. У нашој правној филозофији није било амбициознијег пројекта који је, срећом, великим делом и остварен. По томе би и у ширим размерама ретко ко могао стати уз раме Томи Живановићу. Он је, сумње нема, својим системом поставио нова мерила нашој правној филозофији, уздигавши је на висок, европски ранг. По једнодушном мишљењу свих оних који су се њоме бавили и о њој писали, Живановићева синтетичка правна филозофија

представља остварење велике и трајне вредности. Срећна је околност и чињеница достојна непрекидног поштовања и спомињања што је правни филозоф и кривичар Живановићевог ранга деловао на београдском Правном факултету.

2. *Ђорђе Тасић* је био човек необично широких и разноврсних интересовања, и то не само научних и филозофских, него и књижевних, што је мање познато. Упадљиве су ширина и разноликост тих интересовања. Она нису била везана за (ионако широке) границе правне теорије, него су задирала у области социологије и филозофије права, па чак и опште социологије. У ствари, Тасић није признавао никакву круту оделитост између ових дисциплина. Био је противник строгог дисциплинарног уоквиравања, а поготово није пристајао ни на какво специјалистичко зачуравање кад је реч о сагледавању и осветљавању правног феномена. Такво његово методско опредељење проистекло је из чврстог уверења да је право вишедимензионална и вишеслојна појава, да се на питање о његовом пореклу и његовој суштини, његовој функцији и његовој сврси, не може одговорити искључивом применом једног метода, или упорним остајањем на тлу једне дисциплине. Тасић је захтевао и примењивао мултиметодски приступ праву.

С необично развијеном знатижељом и незаситљивим љубопитством, Тасић је био свестрано и темељито обавештен о главним токовима и струјањима у теорији, филозофији и социологији права свога времена, а то првенствено значи о солидаризму Леона Дигија (и школи социјалног права уопште), на једној, и нормативизму Ханса Келзена (и чистој теорији права уопште), на другој страни. Али, много значајнија него што је његова свестрана обавештеност о кретањима у области којом се бавио, јесте неоспорна чињеница да је Тасић био равноправан учесник у расправљању и најсложенијих проблема теорије и филозофије права с тада водећим именима на овом подручју, па и са самим Дигијем и Келзеном. Иако је много држао до ове двојице, особито високо ценећи њихову, додуше различито вођену, борбу за ослобођење од других сродних наука, за постављање правне мисли на њено сопствено тле, Тасић никада није зазирао од тога да испољи свој критички став и према Келзену и према Дигију. Сасвим начисто с њиховом величином и значајем за правну теорију, спреман да прихвати оно што је код обојице сматрао незаобилазном истином (код Келзена: истицање *нормативности* права, код Дигија: истицање његове *социјалности*), Тасић је умео да се, аргументацијом колико уверљивом толико и луцидном, супротстави крајностима и претераностима једног, односно другог правца. Подједнако је критиковао солидаризам и нормативизам а да их није одбацивао; у своју истину о праву, у своју јуриспруденцију, спајао је, како се то каже, њихова "рационална језгра" а да при том није био пуки еклектичар. Између њих, али заједно с њима, тражио је своју мисаону стазу, стазу синтезе, не стазу компилације.

Тасић је био човек идеја, човек нових, смелих и, каткад, стреловитих замисли. Реч је о његовом духу *инвентивности*. Није само црпао од других, мада се на њих ослањао; други су га и инспирисали, изазивали у њему властите самосталне идеје. Међутим, у Тасићу није живео само дух инвентивности. Не мање му је био својствен и дух *нијансе*. Шта-

више, његова је инвентивност најупечатљивије долазила до израза баш у способности нијансирања, у оној реткој обдарености да се уоче и изразе једва видљиви прелази и танани преливи, каквима право обилује. По тој аналитичкој проницљивости и истанчаности за сагледавање права, и то не у његовој посталости, него у његовом постајању, Тасић је у тој мери изузетан да се у нашој правној теорији и правној филозофији с њим ретко ко може поредити.

Колико је Тасић био уравнотежен, показује, између осталог, његово разматрање реда и правде као принципа или вредности права. Ако се изузму они који право (а с њим, наравно, и државу) свODE на силу, онда се правни филозофи, с обзиром на питање о основној правној вредности или идеји права, углавном могу поделити на оне за које је то ред и мир, односно мир и на оне за које је то правда. Тасић не пристаје на ову искључивост, али при том ипак не пада у правнофилозофски релативизам који у крајњој линији води ауторитарним последицама. Он признаје ред као правну вредност, признаје га у субјективном и објективном смислу, но не и безусловно. Јер, ред може бити ред робова или, што је исто, ред деспота и тирана, како Тасић упозорава. Зато каже да "и правда има исто тако своју вредност", да се "човечанство креће на путу између правде и реда", те да еластичност реда омогућава релативно поклапање реда и правде.

Тасићева јуриспруденција је пре свега модерна јуриспруденција. Она је резервисана према апстрактној метафизици, али није антифилозофска. Заснована је на динамици и богатству правног живота, уважавала је правну емпирију, али није постала позитивистичка. Тасић никада није сметнуо с ума елементе ауторитета, принуде и хијерархије у праву, али исто тако ни његову вредносну садржину, његову идеју. Реализам његове јуриспруденције није прелазио у фактицизам. У њој ниједног трена није прекинута веза између права и морала. Најзад, она никада и ни по коју цену није жртвовала човека и појединца, његова права и слободе, његово достојанство, што нипошто не значи да је била индивидуалистичка. Тасић је опомињао: "Основна ствар у праву јесте и остаће: однос индивидуе према целини, положај који има индивидуа у целини".

Са Тасићем су наша правна теорија и правна филозофија изведене на европски пут, с њим су стекле ново методско усмерење, прошириле и обогатиле своју проблематику. Он је у нашу правну мисао унео преокрет, ослободивши је од претеране егзегезе и догматичности, отворивши је према филозофији и, нарочито, снажно је окренувши ка социологији и примени социолошког метода. А то је имало плодотворног дејства и великог значаја.

3. Слободан Јовановић је - до дана данашњег и задуго ће тако бити - на самом врху науке стваране на београдском Правном факултету, сам и висок. Пред његовим делом, научним и књижевним, стојимо са страхопоштовањем и са страхопоштовањем о њему једино и можемо говорити. Ако икоме у нашој науци и култури, онда превасходно Слободану Јовановићу пристаје назив полихистора. Јер, он је стигао да буде и историчар националне историје, и књижевни критичар, и историчар политичких теорија, и психолог политике, политичког света и поли-

тичког делања. Његова обрада нашег деветнаестог века у многим погледу је до данас остала меродавна и непревазиђена; странице које је, рецимо, написао двадесетих година о Марселу Прусту, откривајући и приближавајући нашој публици једног великог писца, до тада мало познатог, показују његов истанчан укус, дар сигурног препознавања онога што ће тек доцније постати неоспорна величина и заснован књижевни суд; његова књига о држави је најбоље и најсистематичније дело те врсте на нашем језику; његове студије из политичке социологије и данас могу да послуже као образац како ваља радити у тој дисциплини, чији је он један од првих представника код нас, ако не и њен прави зачетник; његова књига о вођама француске револуције упечатљив је пример и сведочанство психолошке проницљивости у портретисању неколико типова револуционара, чију је политичку делатност првенствено настојао да разуме и осветли помоћу њиховог карактера, склопа њихове личности.

Јовановић је писао много, али не превише, штедро, но не и прекомерно. Међу његовим радовима има безмало свих врста текстова. Изгледа, међутим, да је као писац био највише свој и највећма "код куће" онда када се подухватао да да духовни и политички портрет какве истакнуте личности, свеједно да ли из наше или туђе историје. По свему судећи, тада би његово списатељско умеће долазило до најснажнијег израза и постизало највреднија остварења.

Али, то није све. Треба додати још нешто, не мање важно. Слободан Јовановић није био само човек широких видика и разноврсних интересовања. Он је у исто време био и човек који је својски осећао снагу и могућности нашега језика. За њега није било значајно само оно о чему пише, него и како о томе пише. Колико је држао до предмета разматрања, толико је полагао и на језик и израз. Један од твораца и најистакнутијих представника београдског стила (уз Јована Скерлића, Богдана Поповића, Јована Дучића), он је свагда умео да својим мислима и идејама даде право изрза и потребне језичке мере. То је оно што је његовом делу, у себи толико разноликом, подарило унутарњи склад и мисаону лепоту. Може бити да је у нашој науци било живљих, виспредијих, местимице чак и продорнијих духова; ширих, сређенијих, складнијих, лепших, тешко да је било. Са тог гледишта, Слободан Јовановић је усамљена појава.

Када се сви ти чиниоци узму у обзир, постаје схватљиво због чега Слободану Јовановићу припада изузетно место не само у нашој науци, него и у целокупној култури нашег народа.

Јовановићево дело је одиста богато и разнолико. Међутим, уза сву ту разноликост, уз свеколику различност његових интересовања, постоји нешто што га је неодољиво заокупљало и увек изнова побуђивало пажњу његовог истраживачког духа. Једном једином речју казано, то је Историја, писана великим словом и узета у најширем смислу. У највећем делу онога што је предузимао, чега се као истраживач и научник лаћао и о томе писао, Јовановић је ишао за тим да историју разложи, опише и разуме. Он је био заглаван у историјски живот човеков, у његов дух и дах, његов ток и његове појаве. Тежећи да тај живот доведе до речи и учини схватљивим себи и другима, он је у њега урањао, али се у њему

није губио. Располагао је даром уживљавања у историјске догађаје и понирања у психологију њихових актера, једном драгоценом способношћу без које се посао историчара не може замислити, без које он остаје тек хладна и бездушна фактографија која се креће по површини ствари и живота. Међутим, та моћ уживљавања, по себи заводљива, није се код Јовановића извитоперавала у произвољно психологизирање или неумерено субјективизирање историјског збивања. Она је, готово без изузетка, остајала у границама које су му омогућавале да, не испуштајући из очију спољашњу страну историје, увек види и њену унутрашњу страну. За Слободана Јовановића повест није била безлично збивање; он никада није сметнуо с ума да у њој делују и да је стварају конкретни људи, људи од крви и меса, са својим страстима, интересима, жељама, уверењима, манама, врлинама. Држећи да се историја не може одвојити од његових учесника и делатника, Слободан Јовановић је обједињавао у себи психолога и аналитичара историјског збивања. У крајњој линији, читаво његово дело, укључив и радове који су строго теоријски и на први поглед скроз-наскроз неисторијски, у знаку је те психолошко-социолошке аналитике човековог историјског света и његовог историјског бивствовања.

Ако се изблиза погледа, та Јовановићева аналитика историјског света, којом упадљиво влада психологија, али у којој није занемарена ни социологија, показује једно својство у којем се најпотпуније изражава и препознаје мисаони лик Слободана Јовановића. Посреди је околност да је она сва прожета политиком, правом, државом. По ономе што је у њој преовлађујуће, што је у њој суштинско, аналитика историјског света какву је развио и заступао Слободан Јовановић има политичко-правни карактер. Он је у историјском свету, пре свега другог и изнад свега другог, видео свет политике и права, државе и њеног живота. Историјска сцена за њега је поглавито била одређена и омеђена политичком радњом и политичком вештином, правним нормама, државним органима и установама. Простор историје Јовановић је у основи изједначавао с простором политике. Ко жели да даде објашњење неког историјског збивања или раздобља, мораће га тражити и наћи у његовим политичким чиниоцима и учесницима. Јер, пређа историје, од које се ткају историјска збивања, сачињена је од материје политике.

С тим је рачунала, тога се придржавала и то доказивала аналитика историјског света коју је, с вичношћу и мајсторством какви су код нас без премца, изградио и иза себе, као понос наше друштвене науке и читаве духовне културе, оставио Слободан Јовановић.

Упркос злоћудним и неопростивим настојањима да се из ње истисне и избрише, којих се још сећамо с горчином у души, Слободан Јовановић неопозиво и засагда остаје узорно име и велики представник наше културе и духовности.

*

Придружујући се општим закључцима које је при крају свога излагања саопштио проф. Божидар С. Марковић, хтео бих да им са своје

стране додам још један. Сви корифеји научне мисли о којима је овде било речи јесу *меродавни људи* овога Факултета. Меродавни, то значи: они који су поставили и учврстили мерила за науку и трајање своје и наше, дакле заједничке куће. Тај високи ранг подарује им само њихово дело. Оно није прошлост, већ билост која нас опомиње и ословљава, бодри и обвезује. С таквим наслеђем, с таквим пропицејима, Правни факултет у Београду, чија је повест дуга, богата и тегобна, и не увек и у свему без сенки, има будућности.